

Організація з безпеки та співробітництва в Європі

Government
of Canada

Gouvernement
du Canada

ВЕРХОВНИЙ СУД
УКРАЇНИ

Підтримка реформ
у сфері юстиції
в Україні

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

Міжнародна конференція ПРАВО ВЛАСНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Збірник доповідей і матеріалів

м. Київ

22–23 жовтня 2015 року

ВЕРХОВНИЙ СУД УКРАЇНИ

Міжнародна конференція
ПРАВО ВЛАСНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД
ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Збірник доповідей і матеріалів

м. Київ

22–23 жовтня 2015 року

УДК 347.23(4+477)(082)
ББК 67.9(4Укр)404.1я43+67.9(4)404.1я43
П68

Міжнародна конференція «ПРАВО ВЛАСНОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ»

Організатори:

Верховний Суд України

Проект Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя» за фінансової підтримки уряду Канади

Проект ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні»

Юридичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Право власності: європейський досвід та українські реалії: Збірник доповідей і матеріалів Міжнародної конференції (м. Київ, 22–23 жовтня 2015 року). – К.: ВАІТЕ, 2015. –324 с.

ISBN 978-966-2310-39-9

Організація з безпеки та співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Government
of Canada

Gouvernement
du Canada

ВЕРХОВНИЙ СУД
УКРАЇНИ

Підтримка реформ
у сфері юстиції
в Україні

Це видання здійснене за сприяння Координатора проектів ОБСЄ в Україні та за фінансової підтримки Уряду Канади в рамках проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя» спільно з Проектом ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні». Погляди авторів, висловлені у цій публікації не обов'язково співпадають з поглядами Координатора проектів ОБСЄ в Україні та Проекту ЄС «Підтримка реформ у сфері юстиції в Україні».

Анатолій КОСТРУБА,
професор кафедри цивільного права
Юридичного інституту Прикарпатського
національного університету
імені Василя Стефаника,
доктор юридичних наук, доцент

МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

Однією з ключових проблем сучасної цивілістичної правової думки є питання забезпечення ефективного захисту права власності. Як зазначав В.П. Грибанов, право, хоча і проголошене в законі, проте не забезпечене при цьому з боку держави необхідними заходами захисту, може розраховувати лише на добровільну повагу з боку неуповноважених осіб, набуваючи при цьому статусу морально забезпеченого права, що ґрунтується тільки на авторитеті держави та високій правосвідомості членів суспільства.

У мінливих умовах сьогодення механізм захисту цивільних майнових прав потребує зміни конфігурації свого забезпечення. Так, протягом періоду з березня 2014 р. до лютого 2015 р. окупаційними органами управління на території Кримського півострову було прийнято низку актів правозастосування з приводу націоналізації майна держави Україна, окремих юридичних і фізичних осіб на користь суб'єктів Російської Федерації (Республіка Крим, місто федерального значення Севастополь), що актуалізує вказане питання.

Прийняття Закону України від 15 квітня 2014 р. «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» повинно сприяти вирішенню

кола питань щодо захисту майнових прав фізичних і юридичних осіб, проте ретельний аналіз його положень дозволяє дійти протилежного висновку. Законодавчо визначена нікчемність повноважень і діяльності органів управління, створених на тимчасово окупованій території України, перешкоджає проведенню розумних судових процедур у порядку, встановленому процесуальним законодавством України, за їх участю. Зміна територіальної підсудності розгляду спорів, встановлена цим Законом, виключає можливості забезпечити права осіб на ефективні засоби юридичного захисту, оскільки нормативно не встановлений порядок виконання прийнятих рішень судами України щодо осіб або майна, які знаходяться на тимчасово окупованій території України, так само як і повідомлення відповідних осіб про судове провадження щодо них.

Крім того, незважаючи на законодавче гарантування захисту майнових і немайнових прав фізичних та юридичних осіб на тимчасово окупованій території, відповідальність за заподіяння матеріальної та моральної шкоди Україна покладає на Російську Федерацію (див. ст. 8 Закону України від 12 серпня 2014 р. «Про створення вільної економічної зони «Крим» та про особливості здійснення економічної діяльності на тимчасово окупованій території України»). Це, у свою чергу, виключає можливості застосування механізмів захисту речових прав за правилами ст.ст. 1173–1175 ЦК України.

Неефективність правового інструментарію забезпечення захисту права власності на майно на тимчасово окупованій території України обумовлює пошук більш дієвих його засобів. Вважаю за доцільне проаналізувати цивільне законодавство Російської Федерації з досліджуваних питань.

Відповідно до ст. 35 Конституції РФ право приватної власності охороняється законом. Примусове відчуження майна для державних

потреб можливо тільки за умови попереднього і рівноцінного відшкодування.

Аналогічна за своїм змістом правова норма міститься у ст. 1 ЦК РФ, відповідно до якої цивільне законодавство Російської Федерації ґрунтується на принципах недоторканності власності, неприпустимості довільного втручання у приватне життя, безперешкодної реалізації цивільних прав, забезпечення відновлення порушених прав, їх судового захисту.

Цивільне законодавство РФ відповідно до загальноприйнятого доктринального підходу щодо реалізації права власності уповноваженими особами встановлює дві підстави примусового припинення права власності. Ними є судовий акт і федеральний закон.

Відповідно до ч. 4 ст. 76 Конституції РФ поза межами відання Російської Федерації, спільного відання Російської Федерації й суб'єктів Російської Федерації республіки, краї, області, міста федерального значення, автономна область і автономні округи можуть здійснювати власне правове регулювання, в тому числі шляхом прийняття законів та інших нормативних правових актів.

Положеннями Федерального конституційного закону від 21 березня 2014 р. «Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим та утворення у складі Російської Федерації нових суб'єктів – Республіки Крим та міста федерального значення Севастополя», так само як і іншими федеральними законами, не закріплюється відання Республіки Крим стосовно питань нормативного визначення правового режиму права приватної власності.

Зважаючи на положення п. 2 ст. 1, п. 4 ст. 6, п. 3 ст. 28 Конституції Республіки Крим примусове припинення права приватної власності знаходиться в межах відання Російської Федерації, що регулює це питання федеральним законодавством РФ.

Таким чином, до відання Республіки Крим не віднесено нормативно-правове врегулювання питань припинення права власності суб'єктів цивільних правовідносин.

Правовий статус Державної ради Республіки Крим, обсяг її повноважень і компетенція визначені Конституцією Республіки Крим, ст. 8 Закону Республіки Крим «Про Державну раду Республіки Крим – Парламент Республіки Крим».

Згідно зі ст. 75 Конституції Республіки Крим до компетенції Державної ради Республіки Крим віднесено прийняття Конституції Республіки Крим, законів Республіки Крим, внесення до них змін; тлумачення Конституції Республіки Крим, законів Республіки Крим тощо.

До повноважень Державної ради Республіки Крим Конституцією Республіки Крим не віднесено розгляд і прийняття правових рішень, пов'язаних з примусовим припиненням права власності інших суб'єктів цивільного права Російської Федерації.

Викладене вище дозволяє дійти висновку про відсутність правових підстав для прийняття правових актів Державною радою Республіки Крим з питань націоналізації майна держави Україна, юридичних і фізичних осіб, розташованого на тимчасово окупованій території України.

Правовий режим примусового припинення права приватної власності регламентований ст. 235 ЦК РФ. Разом з підставами, зазначеними у цій статті (реквізиція, конфіскація, звернення в дохід держави, викуп та ін.), до таких слід віднести також підстави примусового припинення права власності, встановлені законом. Зазначу, що відповідно до ч. 2 ст. 3 ЦК РФ до таких законів належить федеральний законодавчий акт. Єдиним нормативно-правовим актом, який регламентує правові підстави примусового припинення права

приватної власності за майно, за винятком земельних ділянок, є ЦК Російської Федерації.

Порядок примусового припинення права власності на земельні ділянки регламентований ст.ст. 44–56.11 ЗК РФ, ст. 6 Федерального закону Російської Федерації «Про обіг земель сільськогосподарського призначення».

Відповідно до п. 2 ст. 235 ЦК РФ звернення в державну власність майна (слід відзначити, що згідно зі ст. 214 ЦК РФ державна власність Російської Федерації представлена у вигляді федеральної власності й власності суб'єкта Російської Федерації), що перебуває у власності громадян і юридичних осіб (націоналізація), проводиться на підставі закону з відшкодуванням вартості цього майна та інших збитків у порядку, встановленому ст. 306 ЦК РФ.

У свою чергу згідно зі ст. 306 ЦК РФ у разі прийняття Російською Федерацією закону, що припиняє право власності, збитки, завдані власникам в результаті прийняття такого акту, у тому числі вартість майна, відшкодовуються державою. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом.

Таким чином, ЦК Російської Федерації нормативно визначаються суб'єкти і порядок прийняття рішень про примусове припинення права приватної власності шляхом націоналізації майна.

1. Органом прийняття відповідного акта про націоналізацію є Державна Дума Російської Федерації (ч. 1 ст. 105 Конституції РФ).

2. Правова форма прийняття акту про націоналізацію майна – федеральний закон (ч. 1 ст. 235, ст. 306 ЦК РФ).

3. Умовою застосування прийнятого федерального закону є виконання вимоги щодо розумної компенсації.

4. Суб'єктом компенсації збитків у результаті застосування акту про націоналізацію є держава. Від імені Російської Федерації і суб'єктів Російської Федерації можуть набувати і здійснювати майнові права та

обов'язки, виступати в суді органи державної влади в межах їх компетенції, встановленої чинним федеральним законодавством Російської Федерації (ч. 1 ст. 126 ЦК РФ).

Тим не менш слід відзначити, що, незважаючи на законодавчо задекларовану можливість примусового припинення права приватної власності шляхом націоналізації майна, на сьогодні в РФ не прийнятий федеральний закон, що визначає правові основи такої націоналізації, порядок її проведення, забезпечення майнових інтересів осіб. Таке становище по суті ускладнює або навіть робить неможливим здійснення націоналізації майна в Російській Федерації.

Процесуальні аспекти реалізації права на захист при націоналізації майна на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим обумовлюються відповідними особливостями процесуального законодавства РФ, на які також доцільно звернути увагу.

Право на оскарження законності правових актів в Російській Федерації регламентується ст.ст. 17–21, 208, 218 Кодексу адміністративного судочинства РФ.

При цьому необхідно звернути увагу на те, що КАС РФ визначає порядок оскарження *нормативних і ненормативних правових актів, рішень і дій (бездіяльності) державних органів, органів місцевого самоврядування, інших органів, організацій, окремі державні чи інші публічні повноваження яких визначені федеральним законом*, незалежно від суб'єктного складу позивача, з визначенням підсудності за місцем знаходження відповідача.

При цьому, залежно від виду і характеру правового акту, що оскаржується в суді, адміністративна позовна заява про визнання недійсним акту про націоналізацію майна на тимчасово окупованій території України подається заінтересованою фізичною або юридичною особою до районного суду за місцем знаходження органу

державної влади (індивідуальний правовий акт) або до Верховного суду республіки (нормативно-правовий акт).

Вказане не виключає можливості застосування такого речово-правового способу захисту цивільних прав, встановленого ст.ст. 301–302 ЦК РФ, як витребування майна з чужого незаконного володіння (*vindicatio*).

Вказане дозволяє стверджувати, що при вирішенні питань захисту речових прав, пов'язаних із націоналізацією майна, доцільно використовувати належні правові засоби з позиції «зворотної процесуальної активності», що полягає у застосуванні механізму захисту речових прав, передбаченого національним законодавством РФ.

У свою чергу практика Європейського суду з прав людини в контексті захисту прав і свобод людини виходить з принципу екстериторіальної юрисдикції держави, сенс якої полягає у відповідальності держави за здійснення ефективного контролю над територією поза межами своєї національної території. Обов'язок забезпечити на такий території права та свободи впливає з факту такого контролю, незалежно від того, чи здійснюється він безпосередньо через власні збройні сили, або через підпорядковану місцеву адміністрацію (див. рішення у справі «Катан та інші проти Молдови і Росії», скарги №№ 43370/04, 8252/05 і 18454/06).